

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

XXIV.

EMELETES VERÉB

Julcsi konokul beszorított szájjal, a foga közül ismételtette, hogy ő pedig soha, de soha nem lesz boldog. Elrontotta az életét. Kicsit vádnak is vettem. Ha rontotta, velem rontotta. Én álltam az útjában

Bennem érett volt már a mondat, mint a dércsípte kormos körte. Egyszerre kihuppant a számon:

— Gyere hozzám feleségül!

Nem vigasztalásul mondtam, hogy majd később elmismásoljuk, halasztgatjuk. De benne sem abban a pillanatban fogalmazódott meg a döntés. Az évek alatt volt alkalma, ideje latra vetni engem. Kedvesi mivoltomban éppúgy, mint netán többször elképzelt férji járomba fogva.

Kész volt a válással: — Nem!

Épp kedvelt vendéglőnkben ültünk az ebédre várva.

Ahogy vér csurran ki az éles kés nyomán, úgy préselődött elő szemzugaimból a könny. Szégyen, nem szégyen, így volt.

Hetek kellett, mikorra a fejbekölíntástól összeszedtem magam. Az önérzetem, a hiúságom két lábon szaladozott bennem, akár az olykor megbokrosodott mezőhegyesi nagynónius csődör. A lélek habja rongyokba szakadozva dúródott le rólam.

Hanem a pesti mérnök utáni úr, a nyomasztó magány, mintha megjámborította volna. Konok szigora elködlőben, kicsit közelébb eresztett magához. Nem a régi módon, nem túlságosan. Kicsi bűnbánattal, kicsi megadással, tán beletörődéssel. Mikor kezét fogott velem, tenyere élet benne felejtette a mancsomban. Nekem ennyi is elég volt. Megtáltosodtam. Lelki ravatalomról mint tetszhalott ugrottam föl. Éjszaka is sütött a nap. Milyen kevés kell. Embermelegű kézfogás, kicsi derű.

Semmit sem mondott, nem szívott vissza, nem biztatott.

Valamilyen elviselhető egyensúlyt keresett, hogy vizsgáit lerakhassa. Igen. Közben én nagynehezen rábeszéltem, hogy ne álljon meg, iratkozzon be az Ybl Miklós főiskola üzemmérnököt képző településfejlesztő szakára. Mint a kényszerzubbonyt, úgy kellett ráadni.

Nem annyira mérnök akarat ő lenni, elsősorban asszony, anya és feleség együtt, ami többet jelentett számára, mint akár az akadémiai tagság. Nem az akadályfutástól, a tanulás megpróbáltatásaitól félt. Természetes eszével olyan játszi könnyedséggel szedte magába az ismereteket, ahogy szívacs a harmatot.

És ebben a magányosságától való vacogásának időszakában az idő is hajtotta. Már megjött az írás, milyen szakdolgozatot tűztek ki neki. Ott tipródtak az őszi zéhák sokaságai. Szerkesztőrajzból, halmazelméletből, mindenféle ingyencségekből

ből. Azokra azért készülni kellene! De ő magányosan kőborolt az utcákon, a Tiszaparton. Nem játszotta, hogy szenved. Soha, tudtommal, félre nem akart vezetni. Akármilyen kitörési merényletekbe, férjhezmenési akciókba kezdett, ha a részletekkel nem is akarta újra és újra fölszaggatni égedelmes fájdalommat, de értelmes ember módjára, nyomról nyomra a tudtomra adta. Férjhez akar menni egy hozzá való korú emberhez. Akire büszke lehet, s az is órá.

Én jelenthetek neki valamit, de nem férji minőségben. Világosan az eszemhez címezte. Én nem tudtam elolvasni, értelmemnek kipostázni. Távoli, be sem látható fényes illúzióim vezéreltek.

Szigorkodott magával. Próbálgatta megtartó erejét. Dolgoztunk; beszélünk mindennap. Kérdeztem a tanulás felől. A vállát vonogatta, azzal fejezte ki, hogy nem érdekli. Pedig érdekelte. Talán az esze hetvenedik bugyrának zugában. Különben sem volt tanulása során az én, kicsit avas mérnöki ismereteimre szüksége. A papíron kiküldött tételeket, feladványokat maga oldotta meg. Mutatta, amikor készen volt, mindig aláminősítve magát vele.

Akármilyen rendetlenül vasalt ingekben járhattam, nem tüsténkedett, hogy anyás, feleséges jóvoltát gyakorolja rajtam, hogy nélkülözhetetlenné varázsolja magát a számomra: Látatlanná sem tette. Meg-megjegyezte, hogy bizony tisztább ingben sem lenne szégyen a mérnök úrnak az utcára lépni.

Talán ösztönösen, az első pillanattól kezdve érezte, hogy a bennünket összefogó szálakat nem szabad olyan bogra kötni, amit pillanatokon belül el ne lehetne oldani, ha jön az igazi. A korban hozzávaló, akivel kéz a kézben futhatnak árkon-bokron át, belekacagva a világ pofájába.

Ilyen vékony köteleken himbáldozó, partizánhídon mentünk át az alattunk tátongó időszakadékok fölött. Sohasem volt tériszonyom, akármilyen magasságokban dolgozhattam. Most meg nem is néztem a lábam alá. Boldog voltam újra.

A Tisza mellékfolyóinak rendezése végett évente átjártunk a szomszédokba. Most is következett egy ilyen misszió. Mentem a csapatommal. Bejártuk a Szamos átvaló tájait, aztán a Bodrogét. Jó hónap múlva vetődök haza, teli vágyakozással, örömmel.

Julcsi örül, de aggodás is a szemében. Naphosszat kerül. Minden alkalmat megragad, hogy elmenjen a közelemből. Nem félelemből. Azt nem ismeri. Hanem az erőt gyűjtötte, hogy adja értésemre: nagyot, nagyon nagyot változott négy hét alatt a sorsunk. Nem tudtam, míg nem beszélt, csak a félelem bújt belém, ahogy a köszvény kúszik az ember csontjaiban. Szépen, biztosan, fájdalomnyomokkal jelezve, merre jár. Ahogy mondani szokták, mintha kanállal forgatnák benne a velőt. Az élőben. Na, így kezdett rátelepedni a vacogás.

Munka után, a Tisza partján hátával nekidőlt a lakókocsi oldalának, karba fonta a kezét, sohasem láttam ilyen elszántnak, mintha bezárt kapuján beszélne ki nekem. Sáncok mögül. De nem gyáván.

— El ne kiabáljam, egyáltalán nem biztos, de amíg odavoltál, megtaláltam azt, aki igazi lehet!

— Na — mondom — csakugyan? De bennem a hat elemi ordított: ki az, hadd ölöm meg!

— Kegyetlen vagyok? Annak tartasz? Nem voltál a férjem. Szabadok voltunk. A fejem ezerfelé akart esni, a világ is elsötétült előttem...

Megértem Karika Zoli gyászdrapériába vont fájdalmát, de a világ nem sötétült el, jött a halász vissza, ladikjából messziről kiáltozott hozzánk. Két vödörből jég közé rakott itókás üvegek kandikáltak elő.

— Mire készülődünk, halász úr? — kérdezem emberemet —, csak nem valami lakodalomra, hogy így fölpackol?

— A portékámból meg kell kínáljam a vendégeimet, nem? A halra pedig csak a kutya iszik vizet! Mifelénk, legalábbis!

De nem várt szavaira választ. Alágyújtott a fölnyársalt halaknak, kezdett meg-

teríteni a ladik padjain. Közben töltögette ki a pálinkát, zsebéből elővarázsolt kis-poharakba.

— Hanem én gondolom, a Tisza búvárlójának nem kerülheti el figyelmét az emeletes veréb!

— Ha tudhatnám, hogy mi az?

— Mifelénk leginkább a gólya. Mivel olyan többszintes és épp úgy szeret az emberek körül, akár a veréb. Csak egy kicsit nagyobbra nőtt. Meg hát nemcsak fürdi a vizet, hanem nékem szaktársam is. Halássza.

— Szépen mondja. Aztán sok van belőle?

— Fogyogatnak, de úgy tudom, hogy még a mi megyénk az egyik leggőlyásabb terület.

A gimnazista kislánnyal fölcsapunk gólyacsősznek. Önkéntesek vagyunk persze, társadalmi munkában dolgozunk a vadőrökkel, postásokkal versenyt. Már úgy érte, hogy a gimnáziumbéli biológustanár oltja a gyerekeket a gólyaszámlálással, amiben annyira haladtunk már, hogy Szegeddel levelezünk.

Van ott a Somogyi-könyvtárban egy Jakab Béla nevezetű egyén, országos főgólyapásztor, hát annak küldjük észleleteinket az ittvaló gólyákról. Ahogy hírt vesszük, most épp valami gólyavédelmi év van, a pusztulóban levő madarak érdekében.

Nyeldeklöm is elszorul, amikor munkahelyemet, benne barátomat emlegeti ez a naivul tiszta munkás. De nem mondom, hogy hiszen én annak az intézménynek vagyok az eleresztettje. Hogyan is hihettem volna, hogy idehírlődik egyáltalán a munkahelyem neve? Jólesett. Majdnem olyan jól, mint a szatmári szilva. Már úgy pálinkában kimérve. Se szavától, se a melegétől szavam nem találok. Emberem beszél.

— Önként csőszöljük, levelekben panaszoljuk el, dicsekszünk el sorsukkal. Mi is lenne velünk nélkülük. Ha elszokna tőlünk a gólya is? Milyen lenne madarak nélkül a falunk, a Tisza partja, a határ, az ország, az élet. Azelőtt természetes tartozékunknak tudtuk, akár a szemünk rezzenését. Most felkiált a világ: pusztulnak a gólyák!

Előbb a lányomat riadóztatta a biológiatanára. Ő engem. Barátnőivel bebiciklizik a tájat, a gólyák a védelmük alatt állnak. Pusztulásaiukról kapott ismereteik fölött sírnak, a kikandikáló kis gólyákat megtapsikolják: éljenek, éljenek!

A vállalatokat, téeszeket, tanácsokat végigkilincselik az érdekükben.

Néhol kicsúfolják őket. Kérdezik egyik helyen, mennyit kapnak gólyánként, hogy ilyen buzgón pásztorolják őket? Másutt azzal gyalázzák a kedvüket, hogy csitri létükre nem korai még nekik a gólyák után érdeklődni? De ezek nem olyan könnyen hagyják magukat. A rosszul beszélőkre ráöltik a nyelvüket. Persze, miután kijöttek az ajtójukon. Ahogy kamasz lányok szokták.

Izgalmuk a családomra ráragadt. Esténként annyit beszélünk a gólyákról, mint a saját rokonságunkról. Még annál is többet. A Nyírség 15 községét ügyelik, 96 gólyapár van a gondjaik között és azokról havonta kikérdezik a házigazdát, a szomszédokat, tanácselnököt. Naplót vezetnek róluk.

Így szól:

Besenyőd. A pajta tetején régi fészek. Két gólyaszülő. Évente 3—4 fiókat költetnek. Az idén fészüket el akarta foglalni egy másik pár, de ezek nem engedték kivenni magukat.

Nyíradonyban két fióka kelt, kirepülés után elpusztultak. Bánatukban a szülék a szokottnál korábban elköltöztek.

Nyírlugosra egymás után hosszú időre érkezett meg a gólyapár. Nem költöttek. Későnlötték az időt. Nem nőtt volna ki szárnyatolla a kicsiknek?

Tornospálcára tavaly először a férfigólya érkezett meg. Aki figyel, meg tudja különböztetni őket. Legalább fél fejjel magasabb az asszonygólyánál. A csőre is erősebb. Szóval a férfi hetekkel előbb érkezett az asszonyánál. Kóválygott, ödöngött, kétfelé is elkezdett fészket rakni. Félbehagyta. Csak verte a csőrét össze, kele-

pelt. Kereste az asszonyt. Hívó szavára jöttek özvegy gólyák, de leszállni sem engedte, elkergette az ajánlkozókat. Mikor megjött a párja, az egyik fészket gyorsan betetejézték, költöttek. Fölnevelték fiaikat. Együtt indultak szeptember 15-én a nagy útnak.

A koma valóban olyan jóízűen beszél róluk, mint a saját személyes ismerőseiről. Belőlem is kikényszeríti mondandómat. Ha már abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a gólyák legfőbb országos óretől, Jakab Bélától tudom a sorstörténeteket, hát ahogy emberem levegőt vesz, szenvedélyes kártyás módjára lapot osztok. Amikor kételkedni kezd lánya megfigyeléseiben, hogy afféle emberszabású szokások szerint levőnek látja a gólyák viselkedését, fel is teszi a kérdést, hogy nemcsak belemagyarazzuk a saját tapasztalatainkat?

Mondom aztán én, hogy a felénk való gólyák szintűgy cselekszenek. Klárafalván megfigyelték, hogy az évek óta itt költő gólyapárból csak az egyik érkezett meg. A férfi. Egész évben özvegyeskedett. A következő tavaszon egyszerre jött új párjával, az otthonukat kitatarozták, költöttek négy fiókot. Ősszel hatan repültek el.

Ambrózfalván a tornyon 60 éves fészek várja, dajkálja a gólyákat. Hogy mindig ugyanazok jönnek-e vagy mások, azt hitelesen nem lehet bizonyítani, mert olyan is előfordult, hogy az igazi fészektulajdonosokat erősebb, fiatalabb párok elüldözték a fészekről, ők vették birtokba, ők költöttek. Erőszakos fészekfoglaláskor a meglévő tojásokat, más helyen a már tollas fiókákat is kidobálták. Ilyenkor pusztul minden. Az elűzött öregek nem tudják magatehetetlen kicsinyeiket étetni. Az ambrózfalvi evangélikus lelkész a kidobott kiscsirkéket védelmébe vette, fölnevelte őket. Olyan szelidekké lettek, együtt ettek a gyerekeivel. Úgy mentek utána, mint a kutya, macska.

Felénk, Orosziban ilyen fészekért való viaskodás közben a kiscsirkék kiestek, elpusztultak. Az öregek újra nekifoháskodtak, tojtak, költöttek, föl is nevelték őket. Egyszerre repültek el telelni.

Nyírbélteken meg két pár tartott ostromot egy fészekért. Amikor már véresre verték egymást, mind elment. Azóta üres a szállás. Ugyanitt, egy másik tanyán, valószínű az utódokkal, olyan csata dűlt a fészekért, hogy halálra verték egymást. Ott maradt négy gólya holtan.

Ez is siettető a riasztó gólyafogyást? Háborúznak egymással. De pusztítja őket az ember is. Kapa helyett mérgező anyagokat szór ki a határokon. A madár nem ismeri föl.

Pusztítjuk a mind kisebb halászó vizekkel, a lecsapolásokkal. Bár a gólya eszi a szárazföldi rovarokat is.

Tarpán az állatorvos egy korán elpusztult kiscsirkéket megvizsgálta. Fél kiló földi giliszta mozgolódott benne. Mások 150 szöcskét számoltak meg egy elpusztult kiscsirkében. Az ember közvetlenül is ártására van. Nem valami babonáságból.

Egy új házaspár sátorbetűs házában kéményét kiszemelték a gólyák. De mivel ürülékük fehérre meszelte a fészek környéki piros cseréptetőt, a gólyáknak pusztulniuk kellett. Másutt, különösen ha nincs elég táplálék a vizekben, a kiscsirkék, fácáncsibék, kisnyulak is fölkerülnek a gólyák asztalaira. Némely területen ezt nem bocsátják meg nekik. Tűzzel-vassal irtják fészkeiket. Utódaikat, a költő párokat sem sajnálják.

Kisebbiti számukat a fészkelőhelyek megfogyatkozása is. A jó, puha szalma-, nádtetejű házak, nagy fejű kéményfődelek manapság nem divatosak. Fészkelnek hát a hozzánk szegődött gólyák a magasfeszültségű villamos távvezetékek oszlopaira. Rengeteg áramütéses gólyahalálról hoz hírt a posta. Esős időben, a megnevésedett fészek alkotó gallyából ha csak egy is elmozdulva összeköti az áramkört, bekövetkezik a vég. A kicsik is, tapasztalatlanok révén nekirepülnek a vezetéknek. Zárlat. Egy nagy sístergés, nyershúsillat, repülő pöhölytollak, puffanás. Egy fiatal élet kihuny!

Némely évben, ha több a fióka, kevesebb a jó legelő, mező, ők maguk kidobják a gyengét, amelyikhez nem fűződik reményük, hogy a tél elől velük tud utazni.

A többiek érdekében a gyengét kivetik, amelyik legtöbbször beteg is vagy élőskdöktől fertözött. Kegyetlenség. De biztonság a többinek az életben maradáshoz.

Kláralfalván, míg a férfi eleségért járta a tájéket, a fészekbe csapott a villám. Az anya és három fia maradt ott holtan. A férfigólya két napig gyászolta őket hátravetett fejjel, aztán úgy elment, soha többet nem lehetett látni.

Gólyasorsok.

Születnek, pusztulnak. Ahogy mondjuk, oktalanul nagyobb számban, mint a természet parancsolná. Mutatóban maradnak.

Az egykor vízjárásos Csanádpalotán egy fészek van, lakói az egész falu figyelmének középpontjában. Évtizedek óta ismerősök. Szorgalmasan költenek, három-négy fiúval utaznak ősönként. Az utódokat még vendégségben sem látják a következő évben a falu fölött. Hová mentek lakni?

Az emberi szemnek egyformák a gólyák. A székutasi plébános harmincesztendő fészekben figyelte a családi életet. A szülőpár minden évben fölnevelt négy kicsit. Azok minden évben visszajöttek, s minden évben ostromot folytattak a fészekért. Mindig az öregek maradtak fölül. Hol helyezkedtek el végleges lakosként az utódok, arról nem tudunk semmit.

Kakasszékfürdő mellett augusztus közepétől húsz-harminc gólya gyülekezett. Nyárutón a hosszú út milyenségét latolgatják?

Derekegyházán, valószínű későn kelt, erőtlen, hat-nyolc gólya az artézi kút meleg vizénél, halastavánál telett. Fészek nélkül. Tavasszal kerekedtek föl. Hová repültek?

Egy „háztáji” szerző faggatása

VARGA LAJOS MÁRTON KÉRDÉSEIRE BAKOS ISTVÁN VÁLASZOL

— *Amióta ismerlek, azóta mindig a vidéki művelődés, a lakóhely szerinti megkülönböztetés kérdésével, a társadalmi esélyegyenlőség problémáival foglalkozol. Bevezetésként arra kérlek, beszélj erről az indíttatásról s arról, hogyan alakult életed, munkád az egyetemi évek után?*

— Baranya megyében, Bánfa községben születtem 1943. november 14-én. Szüleim cselédek voltak. Apám Békés megyéből, anyám Somogyból keveredett ide az Ormánság szélére. 1946 táján telepesként kerültünk Újpetre községbe, ahol 8 kh földet, házat kaptunk. Hányatott sorsú család a miénk, így én hétéves koromig az anyai Egyed családnevet viseltem, majd nevelőszülőknél éltem, ahol az iskola mellett a paraszti munkából is elég rendszeren ki kellett venni a részemet, az állatgondozástól, tehénpásztorkodástól kezdve mindenféle mezei munkáig. Noha osztályomban az egyik legjobb tanuló voltam, az iskola befejezése után szinte egyedül én nem tanulhattam tovább. A Villányi Állami Gazdaság grécpusztai telepén szerződéses mezei gyalogmunkásként dolgoztam 1959-ben, amikor Csapó Lajos megbízott iskolaigazgató és Gere János tsz-elnök fölkereste nevelőszüleimet, hogy a Petőfi tsz ösztöndíjasaként elküldenének a Szentlőrinci Mezőgazdasági Technikumba. Mint-hogy mindig nagyon szerettem olvasni — még teheneimet is könyvvel a hónóm alatt kísértem ki a legelőre — a Szentlőrincen a technikumban kitűnő patronálóm akadt Szentgyörgyvári Tibor tanárom személyében, megszállottja lettem a költészetnek, s magam is írogattam verseket. Érettségim Illyés Gyula „Megy az eke” cí-